

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-2.03.

Кафедра педагогіки та суспільних наук

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни**

«РИТОРИКА»

з підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Галузь знань	08 Право
Спеціальність	081 Право
Освітньо-професійна програма	Право

Полтава 2022 рік

Розробник /укладач програми:

Віта Сарапин – к. філол. н., доцент, доцент кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Рецензенти програми:

Юлія Браїлко – к. філол. н., доцент, провідний науковий співробітник Полтавського відділення ННЦ «Інститут судових експертиз імені засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Світлана Педченко – к. філол. н., доцент, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Програма навчальної дисципліни «Риторика» обговорена і схвалена на засіданні кафедри педагогіки та суспільних наук
Протокол засідання кафедри від 28 серпня 2022 р., № 1

Завідувач (начальник) кафедри педагогіки та суспільних наук
д. і. н., професор

Ірина ПЕТРЕНКО

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-професійної програми «Право»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»

к. ю. н., доцент

О.О. Кульчій

Анотація навчальної дисципліни

Риторика має важливе значення як знаряддя діяльності для всіх, хто використовує слово при виконанні своїх службових функцій, і в щоденному спілкуванні. Це трибуна для юриста, засіб правового впливу, частина культури народу. Тож метою вивчення навчальної дисципліни «Риторика» є формування знань про теоретичні основи риторики та судового красномовства, а також застосування на практиці набутих ораторських умінь та навичок.

Опанування навчальної дисципліни «Риторика» сприяє формуванню риторичної компетентності майбутніх юристів, зокрема здатності використовувати різні види та жанри ораторських виступів; планувати виступ та готувати матеріал до нього; користуватися методикою підготовки та виголошення промови; володіти основами техніки мовлення та виразного читання; фахово вести розгорнутий монолог/діалог з юридичної проблематики; уміло застосовувати вербальні і невербальні засоби спілкування; ефективно аналізувати аудиторію та слухачів; розвивати особистий ораторський стиль; ефективно аналізувати та налагоджувати контакт з аудиторією, слухачами.

Навчальна дисципліна «Риторика» складається з двох модулів, які охоплюють матеріал про особливості красномовства, його типи та історичні джерела, проблеми взаємодії оратора й аудиторії, мовну культуру та методичні прийоми підготовки і виголошення риторичних текстів різних видів і жанрів, а також містять у собі фактаж щодо риторичних особливостей судового допиту, дебатів та промов, прикладних основ публічного виголошення ораторських промов.

Zusammenfassung der akademischen Disziplin

Rhetorik ist ein wichtiges Werkzeug für alle, die Worte bei der Erfüllung ihrer offiziellen Aufgaben und in der täglichen Kommunikation verwenden. Sie ist ein Rednerpult für einen Anwalt, ein Mittel zur rechtlichen Einflussnahme, ein Teil der Volkskultur. Das Ziel des Studiums des Fachs «Rhetorik» ist die Vermittlung von Kenntnissen über die theoretischen Grundlagen der Rhetorik und der gerichtlichen Rede sowie die praktische Anwendung der erworbenen rednerischen Fertigkeiten.

Die Beherrschung der akademischen Disziplin «Rhetorik» trägt zur Ausbildung der rhetorischen Kompetenz zukünftiger Juristen bei, insbesondere der Fähigkeit, verschiedene Arten und Genres des öffentlichen Sprechens zu verwenden; eine Aufführung zu planen und Material dafür vorzubereiten; die Methoden zum Vorbereitung und dem Halten einer Rede zu verwenden. über die Grundlagen der Sprechtechnik und des Ausdruckslesens zu verfügen; einen ausführlichen Monolog/Dialog zu Rechtsfragen professionell zu führen; verbale und nonverbale Kommunikationsmittel angemessen einzusetzen; das Publikum und die Zuhörer effektiv zu analysieren; einen persönlichen Sprechstil zu

entwickeln; effektiv einzuschätzen und Kontakt mit dem Publikum, den Zuhörern aufzugreifen.

Die akademische Disziplin «Rhetorik» besteht aus zwei Modulen, die Material zu den Besonderheiten der Rede, ihren Arten und historischen Quellen, Problemen der Interaktion zwischen Redner und Zuhörer, Sprachkultur und methodischen Methoden der Vorbereitung und Übermittlung von rhetorischen Texten verschiedener Art umfassen. Sie enthalten auch Fakten über die rhetorischen Besonderheiten von Gerichtsvernehmungen, Debatten und Reden, angewandte Grundlagen des öffentlichen Vortragens von Reden.

Annotation of educational discipline

Rhetoric is a means of communication between people and the expression of thoughts, feelings, expressions of will. In the legal sphere, it is subject to the implementation of the functions of law through the instant disclosure of all the experience, character, intentions of the speaker-lawyer.

Rhetoric is important as a tool of activity for all who use the word in the performance of their official functions and in daily communication. This is a tribune for a lawyer, a means of legal influence, part of the culture of the people. Therefore, the purpose of studying the academic discipline «Rhetoric» is the formation of knowledge about the theoretical foundations of rhetoric and judicial eloquence, the application in practice of the acquired oratorical skills and abilities.

Rhetoric is an applied discipline, which is a set of knowledge, skills and abilities of a speaker in preparing and delivering a speech.

Mastering the academic discipline «Rhetoric» contributes to the formation of the rhetorical competence of future lawyers, in particular the ability to use various types and genres of public speaking; plan a performance and prepare material for it; use the technique of preparing and delivering a speech; master the basics of speech technique and expressive reading; professionally conduct a detailed monologue / dialogue on legal issues; skillfully use verbal and non-verbal means of communication; effectively analyze the audience and listeners; develop a personal speaking style; effectively analyze and establish contact with the audience, listeners.

The structure of the academic discipline «Rhetoric» contains two modules, which consider the types and historical sources of eloquence, the problems of interaction between the speaker and the audience, the formation of language culture, methodological techniques for preparing and pronouncing rhetorical texts of various types and genres, and also include factual information about rhetorical features interrogation, debates and speeches, applied foundations of judicial rhetoric.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Риторика» укладена відповідно до освітньо-професійної програми Право, розробленої на підставі стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 року № 644.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Риторика» є формування знань про теоретичні основи риторики та судового красномовства, застосування на практиці набутих ораторських умінь і навичок.

Її предмет – закономірності мовної поведінки, що діють у різних ситуаціях спілкування, у сфері професійної діяльності юриста, методи і технології ефективної комунікації.

Опанування навчальної дисципліни «Риторика» призвичаює майбутніх юристів розуміти зміст основних понять, законів та видів риторики; характеризувати основні види ораторського мистецтва; аналізувати історичні періоди в розвитку риторики (традиції Стародавнього світу, Середньовіччя, Ренесансу й Нового часу, еволюція риторики в Україні та її сучасний статус у світі); характеризувати доробок видатних ораторів; послуговуватися різними видами й жанрами ораторських виступів; розробляти й реалізувати в практичній риторичній діяльності стратегію й тактику оратора; користуватися різними методиками підготовки та виголошення промови; фахово вести розгорнутий монолог/діалог з юридичної проблематики; усвідомлювати особливості змісту й побудови обвинувальної й захисної промов; володіти основами техніки мовлення та виразного читання; уміло застосовувати вербальні і невербальні засоби спілкування; налагоджувати контакт з аудиторією, слухачами; переконливо, логічно, вмотивовано, грамотно виступати з промовами різних тем і жанрів та розвивати особистий ораторський стиль.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми:

загальні:

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК2);
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (ЗК4);
- здатність працювати в команді (ЗК9);
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності (ЗК14);

спеціальні (фахові, предметні):

- здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин (СК10);

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- мати базові навички риторики (РН11);
- доносити до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло (РН 12);
- працювати в команді, забезпечуючи виконання завдань команди (РН 17).

Навчальна дисципліна є **обов'язковою**.

Форма підсумкового контролю знань: залік.

Програмний зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ I ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РИТОРИКИ

Тема 1. Риторика та її роль у професійній діяльності юриста

Риторика як наука та навчальна дисципліна. Мета та завдання курсу. Значення терміну «риторика». Риторика і поетика. Етос. Топос. Пафос.

Основні поняття класичної риторики. Основні розділи класичної риторики.

Закони риторики. Концептуальний закон. Закон моделювання аудиторії. Стратегічний закон. Тактичний закон. Мовленнєвий закон. Закон ефективної комунікації. Системно-аналітичний закон.

Місце риторики як інтегральної навчальної дисципліни у колі інших наук про людину.

Види риторики та сфери їх застосування. Судова риторика. Академічна риторика. Жанри академічної риторики. Наукова доповідь, наукове повідомлення, наукова лекція, науково-популярна (публічна) лекція, реферат, виступ, бесіда. Політична риторика. Військова риторика, ангажованість оратора, політична промова, політична доповідь, політичний виступ, політична інформація, політичний огляд, політична бесіда. Церковна риторика (гомілетика). Катехізація, проповідь: проповідь-розповідь, проповідь-слово, проповідь-повчання, бесіда-тлумачення. Суспільно-побутова риторика. Епідейктичне (урочисте) красномовство, ювілейна промова, привітальне слово, застільне слово (тост), поминальне слово.

Невербальна риторика як система знаків. Поняття конфронтаційної риторики. Поняття, передумови виникнення та види конфліктів. Еристика: витоки та еволюція. Пояснення понять «суперечка», «полеміка», «дебати», «дискусія».

Тема 2. Еволюція риторики: від Античності до початку XXI ст.

Виникнення і розвиток риторики в Стародавній Греції. Роль риторики в античному суспільстві. Виникнення риторики в Давній Греції. Логографи і софісти. Творчість Сократа, Платона та Арістотеля. Демосфен – видатний оратор античної Греції.

Римський період античної риторики. Схема та елементи побудови давньоримських промов. Цицерон, Гай Юлій Цезар, Квінтіліан.

Формування нових засад європейської риторики в епоху Середньовіччя. Гомілетика: поняття та етапи розвитку. Патристика. Аврелій Августин «Про християнську доктрину». Догматика. Перікопа. Казуїстика.

Візантійська риторика. Іоанн Златоуст. Типи проповідей. Розвиток політичної та побутової риторики.

Риторика середньовічного Заходу. Гоміліарії, університетська (тематична) проповідь, частини промови, модуси промови, глоса, глосатор, схоластика.

Риторика Відродження й Нового часу.

Сучасні західні риторичні моделі. Аргументативна риторика. Лінгвістична риторика. Феномен харизматичних тоталітарних лідерів.

Риторика революцій. Риторика сучасного інтерактивного спілкування. Телериторика. Бізнес-риторика.

Розвиток риторики в Україні. Риторика Київської Русі. Агіографія. Ларіон. «Повчання» Володимира Мономаха. «Слово» Кирила Туровського.

Шляхи українського ораторського слова в XIV–XX ст. Риторична природа полемічної літератури кінця XVI – початку XVII ст. Розвиток риторики як науки в Україні. Риторика доби української бароко. Києво-Могилянська академія – центр розвитку риторики. Риторична традиція Харківського колегіуму.

Видатні українські оратори: С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський, Г. Смотрицький, М. Смотрицький, І. Галятовський, А. Радивилівський, Д. Туптало, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, П. Куліш, І. Рижський, І. Франко, М. Карабчевський, М. Грушевський, В. Самійленко, М. Міхновський, І. Огієнко, А. Шептицький, О. Довженко, О. Гончар, В. Мороз, В. Чорновіл.

Стан і перспективи розвитку риторики в сучасній Україні.

Тема 3. Оратор і аудиторія. Стратегія й тактика оратора

Сутність та проблеми взаємодії оратора й аудиторії. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії оратора та аудиторії. Види аудиторії. Активність слухачів. Метод викладу матеріалу.

Стратегія оратора, її структура. Тактика оратора: способи і прийоми. Принципи тактики оратора: поняття і види. Методичні прийоми: поняття і види. Об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії та їх урахування в організації аудиторії.

Види мовленнєвої діяльності оратора. Вербальні та невербальні засоби спілкування. Основні характеристики мовлення оратора. Монолог як риторичний дискурс. Структура та прийоми побудови монологу. Діалог як риторичний дискурс.

З історії: сократівська маєвтика та іронія як спосіб знаходження істини в процесі діалогу. Типи діалогу. Проблема активного слухання. Види слухання. Види співрозмовників.

Тема 4. Методика та етапи підготовки промови

Поняття та елементи ораторської промови. Основні етапи підготовки тексту промови. Визначення теми. Формулювання мети. Збирання матеріалу. Складання плану. Види планів. Робота над конспектом. Форми текстового оформлення матеріалу.

Логіка й емоції в промові. Аксиологічні начала промови. Логіка як метод переконання аудиторії. Закони логіки. Види логічних помилок. Емоційні моменти промови.

Структура ораторського твору. Композиція промови. Способи інтеграції тексту. Вступ. Основна частина. Висновки. Підготовка до виступу. Елементи ораторської промови.

Типи промов. Промови, які читають за конспектом. Промови, які готують заздалегідь, але не вчать напам'ять. Промови, які готують заздалегідь і вчать напам'ять. Імпровізовані промови (експромти).

Тема 5. Еристика. Теорія аргументації та заперечення. Правила ведення суперечки

Поняття еристики. 3 історії мистецтва суперечки. Поняття про суперечку. Види суперечок. Класифікації суперечок. Засоби переконання в суперечці. Види еристики: дискусія (суперечка, спрямована на з'ясування різних точок зору, пошук і досягнення певного ступеня згоди між учасниками, спільного рішення), диспут (суперечка, спрямована на дослідження, зіставлення й оцінку суперечливих суджень для досягнення єдиної думки, спільного рішення), полеміка (суперечка, спрямована на захист і утвердження лише власної точки зору, на перемогу над супротивником), дебати (суперечка, спрямована на обмін думками з певних питань).

Полеміка, дискусія, диспут, діалог: спільне і відмінне. Природа полеміки. Полемічні елементи в монологічній і діалогічній формах виступу. Функції полеміки. Майстерність ведення суперечки. Етика суперечок. Основні принципи ведення різного роду суперечок, умови їх застосування. Функції суперечок: викриття позицій супротивника, сприяння встановленню істини, формування наукового світогляду, звільнення від помилкових поглядів, викриття протиріч. Загальні правила ведення полеміки. «Кодекс полеміста» (за В. Дорошевським).

Засоби переконання: правдивість, чесність, гнучкість, принциповість дисциплінованість. Прийоми переконання: полемічне загострення, позиційні крайнощі, концентрація дій, ефект несподіванки тощо.

Поняття про аргументацію. Структура аргументації. Методи аргументації. Правила ефективної аргументації. Правила й культура ведення суперечок.

Коректні засоби аргументації. Ініціація спору, ведення його за власним сценарієм, активність у постановці питань; моделювання можливої репліки співрозмовника, метод бумеранга, право першої й останньої репліки, ефект раптовості, приховування найбільш вагомих аргументів на кінець розмови.

Некоректні засоби аргументації: зміни тези, перехід на іншу тему, використання софізмів, демагогія, аргументи (до публіки, до особистості, до авторитетів), відхід від запитання (питання на питання, недоречні жарти, переадресування питання), інсинуації, залякування, аргумент до шанобливості, до жалощів, аргумент до фізичної сили.

Тема 6. Стилї публічного виступу оратора. Основи техніки мовлення і виразного читання

Поняття стилю публічного виступу. Типи стилів (демократичний, ліберальний, авторитарний). Умови вибору стилю промови, об'єктивна та суб'єктивна характеристики промови. Індивідуальний стиль оратора, проблеми його формування та шляхи оволодіння ним.

Стилістичні особливості публічного виступу (усність, ясність, чіткість, імпровізаційність). Складники наочності промови. Засоби мовної наочності та виразності: тропи, фігури, розмовна лексика, інші фразеологічні одиниці.

Зовнішня культура оратора. Вигляд оратора. Вихід до слухачів. Погляд. Жестикуляція. Види жестів. Голос. Міміка. Місце промови оратора. Аудиторне розташування.

Поняття та категорії техніки мовлення. Техніка дихання. Типи дихання. Зняття емоційного напруження. Голос. Вправи на розвиток голосу. Дикція. Ритміка. Виразне читання текстів.

Засоби емоційно-образної та логічної виразності. Інтонація. Інтонаційно-виразні засоби мовлення. Логічний наголос. Логічні паузи. Граматичні паузи. Логічно-граматичні паузи. Ритмічна пауза. Психологічна пауза. Темп. Партитура тексту.

МОДУЛЬ II. СУДОВА РИТОРИКА

Тема 7. Судова риторика: поняття, історія, постаті

Поняття судової риторики. Еволюція судового красномовства. Судова риторика Античності й Середньовіччя. Особливості розвитку риторики періоду Відродження, Нового часу. Неориторика: лінгвофілософські концепції й теорії ідеомовного рівня.

Історія судової риторики у давній Україні. Судова риторика кінця XVIII – поч. XIX ст. Судове красномовство XIX ст. Зростання ролі промови в судовому процесі останніх десятиліть XIX ст. Захисні промови. Видатні судові риторичні XIX ст. – початку XX ст. Промови М. Карабчевського, П. Андрієвського, М. Холеви, П. Пороховщикова, А. Коні. Захисні промови І. Франка, В. Стефаника. Судова риторика 20-их рр. XX ст. Специфіка ораторського мистецтва другої половини XX ст. Відродження судової риторики в незалежній Україні. Перспективи розвитку правосуддя та судової риторики в сучасній Україні.

Тема 8. Судове мовлення як процес. Комунікативні стратегії юриста

Поняття судового мовлення. Мовна комунікація у формі запитань-відповідей. Класифікація запитань. Запитання-відповіді у процесі судочинства. Правила судового мовлення П. Пороховщикова.

Комунікативні стратегії в професійному спілкуванні юристів. Діловий етикет (етикетні форми звертання, вітання, знайомства, прощання та ін.). Комунікативні норми, особливості їх реалізації. Поняття і складники ефективної комунікації. Постулати ввічливості. Взаємодія постулатів кооперації та ввічливості в комунікативній діяльності юриста. Урахування соціальних характеристик учасників мовленнєвої ситуації як запорука ефективного спілкування. Протиставлення свій – чужий як бар'єр у спілкуванні юриста з громадянами. Подолання цього бар'єра. Конфлікт у діловому спілкуванні. Маніпулювання у спілкуванні. Причини маніпулювання. Засоби маніпулювання. Типи маніпуляторів (активний маніпулятор, пасивний маніпулятор, маніпулятор-суперник, індіферентний маніпулятор).

Риторичні особливості судової етики. Моральні принципи і цінності судового оратора.

Тема 9. Судові дебати

Поняття судових дебатів. Функції судових дебатів. Зміст і структура судових дебатів. Судовий процес з точки зору риторики. Комунікативні аспекти судових дебатів.

Етапи підготовки оратора до виступів у судових дебатах: досудовий; під час судового слідства; кінцевий (завершальний).

Досудовий етап судових дебатів: усебічне вивчення оратором матеріалів справи; відбір «надійних фактів», пошук суперечностей у фактах; поглиблене вивчення чинного законодавства, юридичної літератури, юридичної практики, проведення консультацій; визначення оратором стратегії й тактики обвинувачення або захисту; планування структури промови, складання плану, написання тез або повного тексту промови.

Під час судового слідства: дослідження доказів, зібраних на попередньому слідстві; фіксація та уточнення показань свідків, потерпілих, підсудного, уточнення тверджень та внесення коректив.

Кінцевий (завершальний): продумування змісту й структури промови з урахуванням результатів судового слідства; формулювання основних тверджень і висновків.

Техніка судових дебатів. Культура й етика судових дебатів. Судовий процес як «словесне змагання захисту й обвинувачення» (П. Пороховщиков). Особливості полеміки.

Судові дебати у кримінальних справах. Судові дебати в цивільних справах.

Тема 10. Судова промова: поняття, функції, різновиди

Поняття та предмет судової промови. Засади судової промови. Функції судової промови. Види судових промов. Репліки. Підготовка судової промови. Збирання матеріалів. Аналіз матеріалів. Систематизація та письмова підготовка промови.

Мовно-мовленнєві аспекти судової промови.

Характеристика судової аудиторії. Спілкування із судовою аудиторією. Словесна наочність.

Тема 11. Підготовка, виголошення та аналіз промови прокурора

Прокурорська риторика: різновиди та структура. Зміст і побудова обвинувальної промови. Вступна частина промови. Виклад програми виступу. Виклад фактичних обставин злочину (фабула справи). Способи викладу фактичних обставин справи. Аналіз і оцінка зібраних у справі доказів. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного. Необхідна оборона. Співучасть. Обґрунтування пропозиції про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Риторика прокурора у судових дебатах. Заключна частина промови. Репліка прокурора. Промова прокурора при відмові від обвинувачення.

Тема 12. Захисна промова: зміст і форма

Поняття та зміст захисної промови адвоката. Вступна частина захисної промови. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного з урахуванням реальних умов скоєння злочину (порушення законності), вияву злочину та поведінка правопорушника під час затримання та слідчого процесу (врахування інших факторів). Міркування про цивільний

позов, міру покарання. Заключна частина захисної промови. Репліка адвоката. Альтернатива в захисній промові.

Рекомендовані джерела інформації:

Основні рекомендовані джерела інформації:

1. Гриценко Т. Б. Риторика: Навчальний посібник / Т. Б. Гриценко. – Київ: НАУ, 2016. – 365 с.
2. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво : підручник. Вид. 3-тє, допов. / Р. М. Кацавець. – Київ: Алерта, 2021. – 250 с.
3. Колотілова Н. А. Риторика. Навч. посібн./ Н. А. Колотілова. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 232 с.
4. Молдован В. Судова риторика: теорія і практика / В. Молдован. – Київ : Юрінком Інтер, 2018. – 496 с.
5. Олійник О. Правова риторика: Навч. посіб. / О. Олійник. – Київ: Кондор, 2010. – 166 с.
6. Олійник О. Юридична риторика. Теорія і практика. Навч. посіб. / О. Олійник, В. Молдован. – Київ: Кондор, 2009. – 245 с.
7. Олійник О. Б. Прокурорська риторика: Підручник / О. Б. Олійник. – Київ: Алеути, 2008. – 304 с.
8. Ораторське мистецтво: підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова, Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого ; за ред. М. П. Требін, Г. П. Клімова. – 2-ге вид.– Харків : Право, 2015. – 207 с.
9. Риторика : навч.-метод. посіб. / ред. С. Романюк ; уклад. Л. Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. – 343 с.
10. Риторика : підручник / З. Й. Куньч, Г. П. Городиловська, І. Д. Шмілик; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – 494 с.
11. Рогожкин О. В. Риторика: загальна, судова, оперативна: підруч. для студ. і курсантів юрид. спец.: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Рогожкин; Донец. юрид. ін-т. – Вид. 2-ге, допов. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. – 298 с.
12. Серета Н. В. Основи ораторської майстерності: навчальний посібник / Н. В. Серета, О. В. Квасник. – Харків : НТУ «ХП», 2019. – 304 с.
13. Ухач В. З. Судова риторика (опорні конспекти лекцій). Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. / В. З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 114 с.
14. Ухач В. З. Судова риторика. Навч.-метод. мат-ли для студ. / В. З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 124 с.
15. Шинкарук В. Д. Основи риторики: навчальний посібник / В. Д. Шинкарук, В. М. Теслюк. – Київ : Ліра-К, 2021. – 320 с.
16. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика / О. Г. Яновська. – Київ: КНЕУ, 2008. – 156 с.

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

17. Андерсон К. Успішні виступи на TED / Кріс Андерсон; пер. Олександра Асташова: Посібник. – Київ: Наш форма, 2016. – 256 с.

18. Белякова В. Риторичні фігури в ораторському мистецтві / В. Белякова // Завуч. – 2002. – Жовт. (№ 29). – С.1-16.
19. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / Д. Борг. – Київ: Фабула, 2019. – 309 с.
20. Буяльський Б. А. Поезія усного слова : Азбука виразн. читання : кн. для вчителя / Б. А. Буяльський. – Київ: Рад. шк., 1990. – 264 с.
21. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навчальний посібник для студентів вузів / В.М. Вандишев. – Київ: Кондор, 2006. – 263 с.
22. Гандапас Р. Харизма лідера. / Радислав Гандапас ; Пер. з рос. А. Стояновська. – Д.: Моноліт, 2017. – 296 с.
23. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія / Національний педагогічний ун-т ім. Михайла Драгоманова. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 400 с.
24. Гончарова О. Давньогрецька риторика як теоретичний дискурс. Аристотель: від метатеорії до інструменталістської теорії риторики / О. Гончарова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2008. – № 4. – С.26-31.
25. Каменков В. Судові дебати і репліки при закінченні (поновленні) розгляду справи / В. Каменков // Право України. – 2011. – № 6. – С. 57-61.
26. Каньоса П. С. Риторика: навч. посіб. / П. С. Каньоса; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2011. – 207 с.
27. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Д. Карнегі. – Київ: Країна Мрій, 2015. – 208 с.
28. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді / Р. С. Кацавець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. – 2013. – Вип. 21. – С. 164-170. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2013_21_26
29. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді / Р. С. Кацавець // *Dictum factum*. – 2018. – № 1. – С. 43-48. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_1_10
30. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво як складник професійних якостей юриста / Р. С. Кацавець // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1. – С. 137-141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_1_23
31. Кацавець Р. С. Репліка захисника в судових дебатах / Р. С. Кацавець // Адвокат. – 2012. – № 2. – С. 39-41. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_2_7
32. Кацавець Р. С. Репліка у захисній промові / Р. С. Кацавець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2012. – Вип. 21. – С. 99-102. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_27
33. Кацавець Р. С. Риторична культура юристів / Р. С. Кацавець // *Dictum factum*. – 2018. – № 2. – С. 65-70. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_2_14
34. Кацавець Р. С. Судові промови державного обвинувача та адвокатазахисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні,

логічні та мовні аспекти : монографія / Р. С. Кацавець. – Київ: Центр учбової літератури, 2014. – 150 с.

35. Кацавець Р. С. Судова промова: мовний аспект / Р. С. Кацавець // Адвокат. – 2010. – № 12. – С. 12-15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_12_2

36. Коваленко С. М. Сучасна риторика: навчально-практичний посібник / С. М. Коваленко. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 183 с.

37. Кравець Л. Риторика як класична основа системи освіти європейських народів / Л.Кравець // Рідні джерела. – 2000. – № 4. – С. 12-18.

38. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. / Зоряна Куньч; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 248 с.

39. Лівін М. Сторі-телінг для очей, вух і серця / Марк Лівін. – Київ : Наш формат, 2020. – 184 с.

40. Лузік Е. В. Риторика: майстерність переконання: Навч. посібник / Е. В. Лузік, Т. В. Ільїна; Національний авіаційний ун-т. – Київ : НАУ, 2005. – 83 с.

41. Маложон О. І. Судове красномовство: навички оратора / О. І. Маложон // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2018. – № 1. – С. 19-22.

42. Мацько Л. Вітчизняна риторика / Л. Мацько, О. Мацько // Дивослово. – 2002. – № 12. – С. 20-25.

43. Мацько Л. Риторика Стародавньої Греції і Стародавнього Риму / Л. Мацько, О. Мацько // Дивослово. – 2002. – № 1. – С. 33-40.

44. Мудрак І. В. Судова промова в кримінальному судочинстві: поняття і процесуальне значення / І. В. Мудрак // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Ч.1(20). – С. 140-142.

45. Олійник О. Б. Використання риторичних засобів під час підготовки і проголошення обвинувальної промови / О. Б. Олійник // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 3. – С. 62-68.

46. Олійник О. Б. Застосування прокурором тактико-риторичних прийомів під час допиту обвинуваченого / О. Б. Олійник // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2009. – Вип. 46. – С. 450-458.

47. Олійник О. Б. Концепція риторичної аргументації як теоретико-методологічна основа розвитку юридичної риторики / О. Б. Олійник // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2018. – Вип. 31. – С. 37-41.

48. Олійник О. Б. Мистецтво судових дебатів: навчальний посібник / О. Б. Олійник. – Київ: Кондор, 2010. – 258 с.

49. Олійник О. Б. Особливості юридичної риторики прокурора як професійного учасника судового процесу / О. Б. Олійник // Університетські наукові записки. – 2010. – № 2. – С. 236-242.

50. Олійник О. Б. Риторика прокурора у судових дебатах. Обвинувальна промова / О. Б. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2009. – № 12. – С. 2-8.

51. Олійник О. Б. Розвиток юридичної риторики в середні віки та епоху Ренесансу / О. Б. Олійник // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2019. – Вип. 34. – С. 23-29.

52. Олійник О. Б. Становлення та розвиток судового красномовства як складової юридичної риторики в Античну епоху / О. Б. Олійник // Віче. – 2010. – № 17. – С. 25-27.
53. Олійник О. Прокурорська риторика як комплексна міждисциплінарна наука / О. Олійник // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С. 106-111.
54. Олійник О. Прокурорська риторика: різновиди та структура / О. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2008. – № 7. – С. 2-8.
55. Олійник О. Професійна риторика прокурора на етапі попереднього слухання справи / О. Б. Олійник // Юриспруденція: теорія та практика. – 2009. – № 11. – С. 2-7.
56. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку / О. Олійник // Право України. – 2010. – № 11. – С. 229-233.
57. Ораторське мистецтво: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец. Видання друге / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. За ред. професора Н. П. Осипової. – Харків: Одиссей, 2006. – 144 с.
58. Павлищев О. Ораторське мистецтво – невід’ємна частина правосуддя / О. Павлищев // Закон і бізнес. – 2004. – 1-10 трав. (№ 18). – С. 10.
59. Поплавська Н. М. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). Монографія / Н. М. Поплавська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 379 с.
60. Практикум до курсу «Риторика»: Робочий зошит / С. К. Хаджирадева (уклад.). – Одеса : Фенікс, 2004. – 120 с.
61. Рогожкин О. В. Риторика: загальна, судова, оперативна: підручник для студ. I курс. юрид. фак-тів / О. В. Рогожкин. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2012. – 298 с.
62. Сагач Г. М. Божий світ і ми: «красномовство» у термінах і поняттях / Г. М. Сагач. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 298 с.
63. Сагач Г. М. Ділова риторика: Мистецтво риторичної комунікації / Г. М. Сагач. – Київ : Зоря, 2003. – 255 с.
64. Сагач Г. М. Золотослів : навч. посіб / Г.М.Сагач. – Київ : Райдуга, 2003. – 378 с.
65. Сивачук Н. П. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Сивачук, І. М. Снігур, О. М. Санівський; [за заг. ред. канд. пед. наук. проф. Н. П. Сивачук] ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та сусп.-вознав., Наук.-дослід. лаб. «Театр слова». – Умань: Сочінський, 2013. – 374 с.
66. Сковронська І. Етос, логос, пафос як базові модули судової риторики античних часів / І. Сковронська // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2018. – № 1. – С. 29-32.
67. Сковронський Д. М. Римський період становлення судової риторики / Д. М. Сковронський // Юридичний науковий електронний журнал. – 2018. – № 1. – С. 30-32.
68. Сковронський Д. М. Роль християнства в розвитку судової риторики. / Д. М. Сковронський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Серія: Право. – Вип. 49. Т. 1. – С. 45-49.

69. Старченко Н. Судова риторика як вияв цінностей Волинської шляхти кін. XVI ст.: (на прикладі про вбивство Балтазара Гнівоша з Олексова) / Н. Старченко. // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2010. – Вип. 9. – С. 318-360.
70. Старченко Н. Українські світи Речі Посполитої. Історії про історії / Н. Старченко. – Київ: Laugus, 2021. – 616 с.
71. Сухонос В. В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма і зміст / В. В. Сухонос // Правовий вісник УАБС. – 2011. – № 2(5). – С. 115-119.
72. Сухонос В. Мистецтво обвинувальної промови прокурора / В. Сухонос, О. Звірко // Вісник національної академії прокуратури. – 2012. – № 3. – С. 38-42.
73. Томан І. Мистецтво говорити : [перекл. з чес.] / І. Томан. – Київ: Політвидав України, 1989. – 293 с.
74. Тягнирядно Є.В. Риторичні вміння правників: теорія і практика : Монографія / Є. В. Тягнирядно, Г. Х. Яворська. – Одеса: . ОДУВС, 2009. – 224 с.
75. Харченко Ю. В. Політична риторика в діалозі «Схід – Захід»: соціально-філософський аналіз: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Ю. В. Харченко; Національний авіаційний ун-т. – Київ, 2008. – 210 арк.
76. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки / І. В. Хоменко. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 198 с.
77. Чепіга І. Л. Ораторське мистецтво на Україні в XVI-XVII ст. / І. Л. Чепіга // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 3. – С. 64-68.
78. Шефер Д. Як здобути прихильність людей і навчитися впливати на них: рекомендації колишнього агента ФБР / Д. Шефер, М. Карліс. – Київ : Vivat, 2019. – 304 с.
79. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Г. Яновська. – Київ: КНЕУ, 2008. – 131 с.
80. Ясинюк М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія / М. М. Ясинюк. – Київ: Алеута, 2014. – 156 с.